SOSYAL SERMAYENİN PARADOKSU: TERÖRİZM

The Paradox of Social Capital: Terrorism

Nurullah ALTUN*

Özet

Sosyal sermaye, son dönemde sosyal bilimlerde tartışılan popüler kavramlardan biridir. Terör de benzer şekilde gerek dünya gündeminin, gerekse Türkiye gündeminin ilk sıralarında yer alan ve uzun bir süreden beri önemli ölçüde kaynak tüketen sorunlardan biridir. Sosyal sermaye kavramı, genel olarak, farklı disiplinlerde yapılan çalışmalarda çeşitli sorunların çözümünde bir araç olarak sunulmaktadır. Suç sosyolojisinde ise kavramın faydalı yönüne odaklanan çalışmalarla birlikte negatif yönlerine odaklanan çalışmalar bulunmaktadır. Bu makalede bir yanda sosyal sermayenin suçluluğun önlenmesinde önemli bir kaynak olabileceği vurgulanırken, diğer yanda da özellikle terör gibi örgütlü suçlarda bizzat suçun gerçekleşmesinde rol üstlenen bir kaynak olabileceği belirtilmektedir. Özellikle güven, yardımlaşma ve dayanışma, birlikte eylem gibi bileşenleri dikkate alındığında sosyal sermayenin terör için çift yönlü bir etki göstermesi beklenmektedir. Bu çalışma kapsamında sosyal sermayenin terör örgütleri içinde nasıl bir işlev üstlendiği üzerinde durulmaktadır. Söz konusu alanla ile ilgili özellikle ülkemizde yeterli çalışma olmadığından bu makale ile sosyal sermaye ve terör konusunda farkındalık oluşturulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Değer, Güven, Sosyal sermaye, Terörizm.

Abstract

Social capital, recently, became one of the most popular concepts discussed in social sciences. Similarly, terrorism also became one of the significant topics that consumed invaluable time and energy for not only Turkey but also for the world. The concept of social capital has generally been presented as a means to solve various problems in

* Yrd. Doç. Dr., Polis Akademisi Başkanlığı, Güvenlik Bilimleri Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, nurullahaltun@gmail.com

PBD, 16 (1) 2014, ss.63-80.

different disciplines. However in studies of sociology of crime, one may witness the use of social capital in either positive or negative manners. In this article, on the one hand it is stressed that social capital could be a crucial asset for reducing criminality, and on the other hand it also is revealed in here that social capital might play roles in assisting to commit organized crime such as terrorism. Especially, given to social capital's components like trust, solidarity, assistance, collective action; it is expected that social capital has double (both positive and negative) effects on criminality. In this article, functions of social capital in terrorist organization are scrutinized. Since insufficient amount of research is done on the issue, this article is expected to fill this gap in the literature and aims to raise awareness on social capital and terrorism related areas.

Key Words: Value, Trust, Social capital, Terrorism.

Giriş

Sosyal sermaye kavramı, 20. yüzyılın sonlarında popülaritesine kavuşmuş olsa da bileşenleri itibariyle sosyal bilimlerin sürekli gündeminde kalmış bir kavramdır. Özellikle 90'lı yıllardan bu yana aralarında sosyoloji, siyaset bilimi ve iktisat biliminin ağırlıkta olduğu birçok alandan düşünür sosyal sermaye kavramına ilgi duymaktadır. Artan bu ilgi, sosyal sermaye tartışmalarının literatürde sıkça yer almasından da anlaşılmaktadır. Kavrama, yüksek ilginin yanında Ben Fine (2008) gibi birçok düşünür tarafından da ciddi eleştiriler getirilmektedir.

Sosyal sermaye kavramı, genel olarak insanlar arasındaki ilişkilere odaklanmaktadır. Sosyal sermeye teorisinde, bireyler arasındaki ilişkilerin kalitesi ve yoğunluğunun gerek bizzat eylemin öznesi olan aktörün kendisine gerekse de toplumun öteki üyelerine fayda sağlayacağı ileri sürülmektedir. Her ne kadar Bourdieu'nun sosyal sermayenin imtiyazlı sınıfların çıkarlarını korumak için daha uygun bir araç olduğu görüşü (Bourdieu, 1986; Field, 2006:22-27) dikkate değer bir önem arz etse de, yaşanan gerçeklik, sosyal sermayenin kişisel bağlantılar vasıtasıyla imtiyazlı olmayanlara da kendi yaşam alanları dâhilinde katkı sağlayabileceğini göstermektedir. Burada eğitimli, zengin ve imtiyazlı sınıfların bu niteliklere sahip olmayan diğerlerine nazaran sosyal sermayeden daha fazla yararlanma potansiyeline sahip olduğunu belirtmek daha uzlaştırıcı bir yol olarak benimsenebilir. Bu makale kapsamında kısa bir tanımlamadan sonra sosyal sermayenin terör örgütlerindeki işleyişine odaklanılacaktır.

Sosyal sermaye kavramı James S. Coleman tarafından, belirli işlerin kolaylaştırılması yönüne dikkat çekilerek tanımlanmaktadır. Coleman sosyal sermayeyi, kendisinin olmadığı durumlarda başarılamayan, ya da başarılması yüksek maliyetlerle mümkün olan ve belirli amaçları kolaylaştıran sosyal organizasyonlar olarak tanımlamaktadır (Coleman, 1988:95). Coleman'ın sosyal sermaye anlayışında sorumluluk ve beklentiler, bilgi kanalları ve normlar önemli yer tutmaktadır. Putnam da (1993, 2000) Coleman'a benzer bir yaklaşımla sosyal sermayeyi karşılıklı çıkar için ağlar, normlar ve güven gibi işbirliğini kolaylaştıran unsurlardan oluşan bir yapı olarak görmektedir.

Sosyal sermayenin önde gelen teorisyenleri arasında, sosyal sermayenin hayatın birçok alanında bireyler için yararlı sonuçlar sağlayacağına dair yaygın bir inanış bulunmaktadır. Bu çalışmanın kapsamı, örgütlü bir suç türü olan terör ile sınırlandırıldığından sosyal sermayenin diğer alanlardaki yararlarına kısaca değinilecektir. Sosyal sermaye zenginliği birçok açıdan bireye ve topluma yarar sağlamaktadır. Sosyal sermaye, güven sayesinde sözleşme maliyetlerini ve işlem sürelerini azaltarak piyasaların daha etkin çalışmasına imkan sağlamakta ve dolayısıyla ekonomik alana katkı sunmaktadır (Fukuyama, 2005). Yine benzer şekilde iş/işçi bulmada tanıdıklar önemli rol oynamaktadır. Kişinin çevresinin genişliği ve ilişkilerinin kalitesi, bireye daha nitelikli iş imkanları bulma fırsatı sunmaktadır (Field, 2006).

Diğer yandan, eğitim alanında da sosyal sermayenin okul başarısına katkıları açıktır. Eğitim çağında bulunan bireylerin okul içinde öğretmenleriyle, evde de aileleriyle güçlü bir ilişkiye sahip olması öğrencilerin akademik başarısını olumlu etkilemektedir (Coleman, 1988). Sosyal sermaye, kamu kurumları başta olmak üzere çeşitli kurum ve kuruluşların etkinliğini de artırmaktadır. Vatandaşının güvenini kazanan devletler vergi toplamada, şirketlerde alış-veriş potansiyelini artırmada sosyal sermayeden yararlanmaktadır. Aynı zamanda yolsuzluk, rüşvet vb. suç unsurlarına sosyal sermaye açısından zengin ülkelerde daha az rastlanmaktadır (Putnam, 2000). Sosyal sermayenin, bireyin sağlığı üzerinde de olumlu etkileri bulunmaktadır. Çevresiyle yoğun bir iletişime sahip bireyler intihara daha az meyillidir. Benzer şekilde hastalara çevresi tarafından verilen destek iyileşme sürecini hızlandırmaktadır. Kaliteli ilişkiler stresin ve gerginliğin azaltılmasında da önemi bir işlev üstlenmektedir (Halpern, 2007).

1. Sosyal Sermaye ve Suç

Sosyal sermayenin diğer bir yararı, suç oranlarının azalmasına yardımcı olarak toplumlara destek olmasıdır. Toplumsal norm ve değerlerin etkin bir şekilde işlerlik kazandığı toplumlarda enformel kanallarla sosyal kontrol sağlanarak bireylerin suça iştiraki sınırlandırılmaktadır.

Olumlu yanları çok daha baskın olsa da, sosyal sermayenin bazı açmazları bulunmaktadır. Özellikle çeşitli suçların gerçekleşmesinde sosyal sermaye zenginliği kolaylaştırıcı ve teşvik edici olmaktan öte, zorunluluktur. Çıkar gruplarının kendi çıkarları için sahip oldukları ağlar (network) sayesinde piyasaları manipüle etmesi, kartellerin oluşturulması, etnik ya da hemşerilik duygularının ön plana çıkarılarak kamuya açık fırsatların belirli kişilere sunulması (nepotizm), kanundışı faaliyetler çerçevesinde çete, mafya ve terörist yapıların kurulması bu açmazlar arasında sayılabilir.

Sosyal sermaye literatürü incelendiğinde, sosyal sermaye zenginliğinin suçu ve suç korkusunu azaltma eğiliminde olduğuna dair çok sayıda çalışma ile karşılaşılmaktadır (Akçomak ve Weel, 2008; Altun, 2011; Irmak ve Guclu, 2013; Karakuş, 2013; Lederman, Loayza ve Menendez, 2002; Lochner, Kawachi ve Kennedy, 1999; Messner, Baumer ve Rosenfeld, 2004; Portes, 1998; Rosenfeld, Messner ve Baumer, 2001; Salmi ve Kivivuori, 2006; Zhong, 2009). Zaten sosyal sermaye teorisinin önde gelen temsilcilerinden olan Putnam (2000; 2001) ve Fukuyama (2009) da toplumlarda sosyal sermaye zenginliğinin, toplumun büyük kesiminin varlığından rahatsız olduğu birçok olumsuz davranışı önlemede alternatif olma yolunda olduğunu ileri sürmektedir. Putnam (2000:144,308), Amerika'da 20. yüzyılın ikinci yarısında suç oranlarındaki artışın sosyal sermaye ile ilgili olabileceğini düşünmektedir. Benzer şekilde Fukuyama da (2009) bir toplumdaki suç oranlarının yüksek oluşunun sosyal sermaye yoksunluğu ile açıklanabileceğini ileri sürmektedir. Aslında sosyal sermaye kavramı kapsamı içinde değerlendirilen işbirliği, karşılıklılık, güven, yardımlaşma, dayanışma, toplumsal ağlara aidiyet gibi belirli normlar dizisine bağlı olan olgular sosyolojinin önde gelen düşünürlerinin de dikkatini çekmiştir. Bu noktada Durkheim (2011), intiharlar üzerine yapmış olduğu, kendi döneminin koşulları içinde oldukça başarılı olan ve istatistik metodunun sosyal bilimlere uygulanışını örnekleyen *İntihar* isimli kitabında, kendisinden çok sonra kavramsallaştırılacak olan sosyal sermayenin özüne vurgu yapmakta; toplumsal aidiyetin zayıflamasının ve

yalnızlığın kişiyi, normal kabul edilen davranış biçimlerinden uzaklaştırarak intihara sürükleyebileceğine işaret etmektedir.

Bir yandan sosyal sermaye zenginliğinin suç oranlarının düşürülmesinde önemli bir araç olabileceğine işaret eden birçok çalışmanın bulunmasının yanında, mafya, çete ve terör gibi örgütlü suçlara karışan birey ve grupların sahip oldukları yoğun sosyal sermaye, bu kavramı tartışmalı hale getirmektedir.

Sosyal sermayenin toplumsal alandaki çeşitli işlevleri ve diğer disiplinlerle bağlantısına dair çok sayıda çalışma yapılmışken suç üzerindeki, özellikle de terör gibi örgütlü suçlar üzerindeki etkileri üzerine yeterince çalışma bulunmamaktadır. Oysa terör, uzun bir süreden beri Türkiye ve dünya gündemini işgal etmektedir. Hem insan kaynağı hem de mali kaynaklar açısından ciddi kayıplara neden olan terör konusunda, akademik çevrelerde yapılan tartışma ve çalışmaların artması gerekmektedir. Bu nedenle bu çalışma ile söz konusu literatüre bir katkı sağlamak amaçlanmıştır. Bu çalışmada mafya, terör gibi organize suç örgütlerinde sosyal sermayenin nasıl bir etki gösterdiği, örgüte katılım aşamasında sosyal sermayenin hangi şartlarda önleyici ya da teşvik edici olacağı üzerinde durulmaktadır. Henüz yeterince çalışma yapılmayan bir alana odaklanılması bu teorik çalışmayı önemli hale getirmektedir.

2. Sosyal Sermaye ve Terör

Terörist hareketlerin çıkış noktalarını ve motive edici unsurlarını tek bir unsurla açıklamaya çalışmak, sorunun yeterince anlaşılmamasına neden olmaktadır. Sosyal olay ve olguların birden fazla sebeple bağlantılı olabileceği ve çoğu zaman bu sebep-sonuç ilişkisi arasında 'birbirine neden olma' gibi öncelik ve sonralığın muğlâk kalabileceği dikkate alındığı takdirde, teröre neden olan faktörlerin sayısı ile ilgili uzun bir liste ortaya çıkarılabilir. Genelde terörist hareketlerin çıkış noktaları ile ilgili olarak politik ve ekonomik sorunlar, demografik, bireysel ve psikolojik etkenler sıklıkla referans gösterilse de sosyal faktörlerin terör üzerindeki etkisini göz ardı etmek sorunun tam olarak anlaşılmamasına neden olabilir (Helfstein, 2013). Tam bu noktada sosyal sermaye, sosyal bilimlerin önemli bir kavramı olarak, terörün sosyal yanının belirli alanlarına ışık tutma potansiyeline sahip bir yaklaşım olarak ortaya çıkmaktadır.

Genelde olumlu yanlarına sıklıkla referans yapılan sosyal sermaye kavramı, terör örgütlerinde nasıl bir işlev görmektedir? Terör örgütlerin

işleyişleri irdelendiğinde, birlikte iş gerçekleştirebilme, karşılıklı güven, yoğun yardımlaşma ve dayanışma, örgüt arkadaşları için fedakârlık duygusu gibi sosyal sermayenin pek çok niteliğinin var olduğu görülmektedir. Bu durum, sosyal sermaye kavramına yapılan eleştiriler içinde önemli yer tutmaktadır.

Terörist olma süreci aşamalı bir süreçtir. Bir insanın bir günde, başkalarını bir ideoloji uğrunda öldürecek ya da kendisini ideolojisi için feda edecek şekilde bir değişim göstermesi zordur. Genellikle terör örgütleri bu gerçekten yola çıkarak, yeni bireyleri öncelikle eski yaşamından, tanıdıklarından ve çevresinden uzaklaştırarak makineleştirmeye/yabancılaştırmaya çalışmaktadır (Ozer, 2007:67). Dolayısıyla sosyal sermaye unsurları, bireyin radikalleştirilmesi sürecinde istismar edilerek etkili bir biçimde kullanılmaktadır.

Toplumların geneli için olumlu sonuçlar ürettiği düşünülen sosyal sermayenin, çift yönlü etkisi ve açmazları teoriye yöneltilen eleştiriler sonucunda giderilmeye çalışılmıştır (Akdoğan, 2006:170). Rubio'nun (1997) 'aksi sosyal sermaye' (*perverse social capital*) olarak isimlendirdiği bu tür yaklaşımlara karşın, sosyal sermaye kavramının taraftarları diğer sermaye türlerinin olumsuz çıktılarına atıfta bulunarak cevap verme eğilimindedir. Şöyle ki, para, silah gibi ekonomik ve fiziksel sermaye olarak nitelendirilebilecek olan sermaye türleri kimi zaman mafya, terör gibi suç içerikli eylemler için kullanılabilmektedir. Benzer şekilde beyaz yaka suçları gibi gerçekleştirilmesi aşamasında üst düzeyde statü, diploma dereceleri ve entelektüel niteliğe ihtiyaç duyulan suç türlerinde de beşeri sermaye negatif sonuçlara zemin hazırlamaktadır. Söz konusu örneklerden hareketle, sosyal sermaye düşünürleri sosyal sermaye kavramının faydası ve pozitif içeriğinin olası negatif çıktılara kurban edilmemesi gerektiğini ileri sürmektedir (Fukuyama, 2001:8; Portes, 1998:18; Putnam, 2000).

Ayrıca Putnam (2000:22), teoriye getirilen eleştiriler sonucunda sosyal sermaye kavramını tasnif ederek sosyal sermayeyi iki şekilde ele almaktadır. Sosyal sermayenin terör örgütleri üzerindeki çift yönlü etkisinin anlaşılabilmesi için sosyal sermayenin, Putnam'ın kategorize ettiği gibi bağlayıcı (*bonding*) ve köprü kuran (*bridging*) sosyal sermaye olarak iki kısımda ele alınması daha faydalı olacaktır. Bağlayıcı sosyal sermaye ile daha çok küçük gruplar ya da klikler arasında görülen, grup üyeleri ile yoğun bir paylaşımın olduğu ancak grup dışına karşı da bir kapalılığın olduğu homojen yapılar kastedilmektedir. Bu tür yapılar içinde sadakat gibi değerler yüceltilirken, ötekine karşı ise çoğu zaman

antagonizma meydana getirilmektedir. Köprü kuran sosyal sermaye ise, bağlayıcı sosyal sermayenin tersine ilişkileri belirli grup ve kimlikler içine hapsetmeyen heterojenliği ve çeşitliliği önemseyen yaklaşıma işaret etmektedir. Bu tür sosyal sermaye toplumun geniş kesimleri arasında bilgi paylaşımına izin vermekte, bireylerin yararlanabileceği alanların sınırlarını genişletmektedir.

Bu yaklaşım dikkate alınmadığı takdirde, sosyal sermayenin suça karışmayı kolaylaştırdığına dair sıkça ileri sürülen iddiaları açıklamada zorluk yaşanabilir. Çünkü terör örgütü ya da çete üyesi olan birinin sahip olduğu ilişki ağları sayesinde suç içeren büyük işlere girişebileceği, karşılıklı güvene dayalı yardımlaşma ve dayanışma ile tek başına gerçekleştirilebilmesi mümkün olmayan suç faaliyetlerini gerçekleştirebilme imkanı elde edeceği bir gerçektir (Halpern, 2007:119).

Terör örgütleri, yaygın olarak örgütün sürekliliğini sağlama konusunda sosyal sermaye zenginliğinin temel göstergeleri arasında yer alan düğün, cenaze merasimleri, yemekli toplantılar, piknikler, geziler, çeşitli dini ve kültürel konuların konuşulduğu toplantılar gibi sosyal ortamları etkili bir biçimde kullanmaktadır. Türkiye'de, gerek PKK gerekse sağ-sol ideoloji arasında yer alan diğer terör örgütlerinin eleman kazanma süreçlerinde aile, akraba, arkadaşlık ve hemşerilik ilişkileri önemli işlevler üstlenmektedir (Alkan, 2002; 2011; UTSAM, 2008). Bu noktada farklı ideolojik yapılardan beslenen terör örgütlerinin her biri şekil açısından farklı ancak özü itibariyle aynı birçok faaliyet gerçekleştirmektedir. Terör örgütleri ve sivil uzantıları tarafından kimi zaman dini metinler üzerine dersler ve değerlendirmeler yapmak için programlar düzenlenirken, kimi zaman da müzik kursu, edebiyat söyleşileri, anma törenleri gibi etkinlikler gerçekleştirilmektedir. Genellikle gönüllü birlikteliğin esas alındığı bu tür faaliyetlerde örgütlerin esas amacı gizlenmekte ya da maniple edilerek masumlaştırılmaktadır. Örgütlerde sosyal sermayeyi oluşturan neredeyse tüm unsurlar tekelci bir bakış açısıyla yorumlanarak örgüt bilinci aşılanmakta ve bireyin zihin kodları yapıbozuma uğratılarak militan kimlik inşa edilmektedir. Bu süreç içinde söz konusu faaliyetlerle örgüt üyesi adayların fizyolojik ihtiyaçlarının yanında her türlü psikolojik ihtiyaçları da temin edilmektedir.

Bu durum aslında çok şaşırtıcı değildir. Bireylerin yakın veya uzak gelecekteki çeşitli çıkarları ve refah beklentileri için karşılıklı güven, işbirliği, yardımlaşma ve dayanışma gibi kavramları değerli kılarak sosyal sermaye oluşturmaları akla yatkın gelmektedir. Benzer şekilde,

bireylerin gerek kendi yetersizlikleri gerekse meşru kanalların yetersiz kalması nedeniyle çeşitli çıkarlarına ulaşmada güçlük yaşaması sonucu sosyal sermayenin belirli işleri gerçekleştirmedeki organize edici ve kolaylaştırıcı gücünden yararlanarak suça karışmaları da mantık çerçevesinde değerlendirilebilir (Field, 2006:102). Bu yaklaşım aynı zamanda Merton'un Durkheim'den esinlenerek geliştirdiği gerilim/anomi teorisi ile de paralellik göstermektedir (Wallace ve Wolf, 2004:66-67). Zira böyle bir durumda kendini engellenmiş olarak algılayan birey, engelleme duygusuna karşı tipik bir tepki olarak saldırganlığı tercih edebilmektedir (Göksu, 2011:117). Oysa kültürel ve ekonomik sermayenin yanında yüksek düzeyde sosyal sermayeye sahip olan bireyler, kendilerini engellenmiş hissetseler bile terörizm yerine şiddet içermeyen diğer alternatifleri tercih edebilmektedir (Gunes ve Ozeren, 2007).

Suça karışanların toplum içindeki oranı göz önüne alındığında, kolaylıkla göz ardı edilebilecek kadar küçük olan olumsuz sosyal sermaye anlayışının, toplumun genelinin çıkarları ile örtüşen, fayda sağlayan bir sosyal sermaye anlayışına gölge düşürmemesi daha uygun olacaktır. Zaten etkili ve genelleştirilmiş bir sosyal sermaye anlayışının meşru kanallar çerçevesinde önemli alternatifler sağlayabileceği ve dolayısıyla suça katılımı azaltan bir faktör olacağı düşünüldüğünde, sosyal sermaye yoğunluğunun negatif sosyal sermayeyi anlamsızlaştıracağı ortaya çıkmaktadır.

Burada temel sorunlardan biri, Fukuyama'nın (2001:8) güvenin yarıçapı (*radius of trust*) olarak kavramsallaştırdığı şeyin dar kapsamlı, inhisarcı oluşu ve kendi grubunun ötesine geçmeyişidir. Yani bireyin, sadece grubu içindeki benzeştiklerine ve yakın çevresine güvenmesi, bağlı olduğu örgütün dışında her düşünceyi reddetme eğilimi taşıması, suçun ya da örgütün dışındaki diğer doğruları ve alternatifleri görmesine engel olabilmektedir.

Netice olarak sosyal sermaye, terörist grupların biçimlenişi sürecinde ve daha sonraki eylemlerin organizasyonu aşamasında önemli fakat kendi içinde olumlu-olumsuz yanları açısından zıtlıklar içeren karmaşık bir rol oynamaktadır. Sosyal sermaye zenginliği her iki bakışı da destekleyen veriler sunmaktadır. Yüksek düzeyde sosyal sermaye bir yandan bireylerin terör örgütleri içinde, kendi amaçları doğrultusunda ortak eylem kabiliyetlerinin gelişimine olanak sağlarken, öte yandan da yaşanan politik sorun ve ihtilaflara alternatif çözümler sağlayacak biçimde organize olan sivil gruplara ve sivil toplumun faaliyetlerine

katılımı artırmaktadır. Bu durum, terörist faaliyetlerin dışında alternatifleri güçlendirmede etkili olmaktadır. Ayrıca yüksek düzeyde sosyal sermaye, sivil insanlara karşı şiddet içeren terör eylemlerini reddeden norm ve değerlerin inşasında ve içselleştirilmesinde etkin bir rol ifa ederek terörist eylemlere katılımı engelleyebilmektedir (Helfstein, 2013). Terör örgütleri, norm ve değerler, güven, aile, ağlar (*networks*) gibi sosyal sermayeye kaynaklık eden birçok unsurdan yararlanmaktadır.

2.1. Değerler Sisteminde Daralma

Sosyal sermayeyi meydana getiren en önemli yapıtaşlarından biri, bireyin toplum içinde nasıl davranacağını belirleyen normlar ile bireye toplum içinde uymak zorunda olduğu genel ahlaki inançları gösteren değerlerdir (Coleman, 1988). Bireylerin ortak amaçları doğrultusunda meydana getirdikleri organizasyonlar, belirli norm ve değerler dizisi üzerine inşa edilmektedir. Değerler sisteminin etkin bir şekilde işlemediği ve değerler sisteminde daralmanın ya da tamamen değerlerden yoksun olmanın söz konusu olduğu durumlarda, değer erozyonu, bireylerin meşru kanallar üzerinden elde edemedikleri hedeflere ulaşmada alternatif kanallar aramasına yol açmaktadır. Değerlerin içeriği kendi dışındakileri öteki olarak konumlandıran, dışlayıcı ve tek tipçi bir temele oturtulduğunda, sosyal sermaye kavramından beklenen işlevler tersine çevrilmekte ve terör örgütleri için bu durum, örgütün kendi içinde motivasyonunu ve birlikteliğini artıran bir enerjiye dönüşebilmektedir. Bunun sonucunda, kendi dar çevresini ve ideolojisini kutsayan bireyler ortaya çıkmaktadır. Bu anlayışa sahip olan bireyler, altruistik duygular eşliğinde diğer örgüt üyelerini koruyucu ve destekleyici davranışlar geliştirmekte, hatta kendini 'dava arkadaşları' için feda edebilecek noktaya gelmektedir. Bu durumdaki bireylerin sahip olduğu normların yeniden yapılandırılması ve bakış açılarının daha hümanist hale getirilmesi için rehabilite edici programların geliştirilmesi gerekmektedir.

Bireylerin, bir örgüte katılmadan önce sahip olduğu değerler dünyasındaki zayıflık, onların suç örgütlerine dâhil olmasında önemli rol oynamaktadır. Çünkü aile, arkadaş, sosyal çevre, eğitim, iş, itibar, statü gibi kaybedecek bir değeri olmayan birinin kolaylıkla 'değersiz olarak algılanan ve etiketlenen' varlıklara zarar vermesi muhtemeldir. Değerleri sınırlı olan bireylerin, keskin davranışlar içinde olması ve düşünce dünyalarının siyah beyaz karşıtlığına odaklanması beklenmektedir. Öte yandan kaybedecek değer skalası genişledikçe, bireyin bir suç örgütü içerisinde kendini konumlandırma ihtimalinin azalması beklenmektedir.

Dini istismar eden terör örgütleri üzerine yapılmış olan çalışmalarda değer daralmasının olumsuz sonuçlarına ilişkin veriler sunulmaktadır. Örgüt içinde hoşgörüsüzlük, sevgisizlik, ötekileştirme gibi dışlamaya yönelik norm ve değerlerin ön plana çıkması, bu vasıflara sahip bireylerin bir süre sonra ölüm makinelerine dönüşmesine yol açmıştır (Sözer ve Eski, 2011; UTSAM, 2008).

Dolayısıyla enformel sosyal kontrol ve toplumsallaşma sürecinde aktarılan bazı norm ve değerlerin içselleştirilmesi ve davranış haline getirilmesinin bireyi saldırgan davranışlardan uzak tutmada önemli rol oynayacağı dikkatlerden uzak tutulmamalıdır (Halpern, 2007:116). Bu nedenle, bu norm ve değerlerin kalitesi ve mahiyeti önem kazanmaktadır. Bu durumda içselleştiren norm ve değerlerin kalitesinin değerlendirilmesinde ölçütün ne olacağı, mafya, terör örgütü gibi yapıların bünyelerinde yer alan norm ve değerlerin nasıl değerlendirileceği ayrı bir tartışma konusudur. Zira çoğu zaman suça karışan örgütler kendi içlerinde, dışarıda ailelerin, öğretmenlerin özendirdikleri yardımlaşma, dayanışma gibi birçok davranışı içtenlikle sergilemektedir.

Özellikle terör başta olmak üzere, mafya benzeri yapıların geneli içinde belirli bir değerler sistemi bulunmaktadır. Bu değerler sistemi, örgüt menfaatlerinin korunması için sürekli olarak yeniden üretilmekte ve yüceltilmektedir. Aynı zamanda bu değerlerin, grubun çıkarları dışında kullanılmasına izin verilmemekte, buna teşebbüs edenler ise itibarsızlaştırılarak ihanet çizgisine kaydırılmaktadır. Dolayısıyla terör örgütlerinin kendi içindeki yüksek düzeyde var olan karşılıklı güveni, yardımlaşma ve dayanışmayı, diğer grup üyeleri için gösterilen özgeci davranışları, bağlayıcı sosyal sermaye ile ya da sosyal sermayenin dar alanlara hapsedilmesi ile açıklamak yerinde olacaktır. Çoğu zaman, toplumun çeşitli kesimlerinden bireylerin katıldığı organizasyonlara üyelik fırsatı veren oluşumların yetersiz kalması, öteki olarak kabul edileni kıymetlendirecek ortamların olmayışı sorunlu ve dışa kapalı bir çevrenin kutsallaştırılmasına yol açmaktadır. Özellikle terör örgütlerinin eleman temininde yoğun olarak kullandıkları belirli bölgeler dikkate alındığında, sosyal sermayeyi zenginleştirecek kurum ve kuruluşların yetersizliği göze çarpmaktadır[1].

[1] Kamu yararına çalışan dernek sayıları açısından ele alındığında terörle daha çok anılan bölgelerdeki yetersizlik ortaya çıkmaktadır. Bakınız. İçişleri Bakanlığı, Dernekler Daire Başkanlığı http://www.dernekler.gov.tr/tr/AnasayfaLinkler/dernekler-grafik-tablo.aspx (E.T. 30.09.2013).

2.2. Güven

Güven, 'bir ilişkide bir tarafın, diğer tarafın onun zayıflığını istismar etmeyeceğinden emin olması' olarak tanımlanmaktadır (Sabel, 1982 akt. Korczynski 2003:64). Güven toplumsal yaşamda insanların birlikte faaliyetler gerçekleştirebilmesinin en önemli unsurları arasında yer almaktadır. Zira insanların toplumsal yaşamın akışı içinde diğerleri ile ilişki kurarken diğerinin verdiği sözden dönmeyeceğine, belirli norm ve değerlere uygun hareket edeceğine, grubun çıkarlarını kendi çıkarlarından önde tutacağına dair inancı büyük önem teşkil etmektedir. Bu inançta meydana gelen bir kırılma, ilişkinin kalitesine ve sürekliliğine zarar vermektedir (Fukuyama, 2005; 2009). Bu nedenle, terör örgütleri içinde de güven çok önemli bir fonksiyon üstlenmektedir.

Terör örgütü mensupları her ne kadar toplumun büyük kesimleri tarafından genelde negatif özelliklerle anılıp çevresine güven telkin etmeyen *güvenilmez* insanlar olarak kabul edilse de örgüt mensuplarının kendi içlerinde birbirlerine karşı yüksek düzeyde güvene sahip oldukları görülmektedir. Gerek akrabalık, hemşerilik, etnisite ve dini anlayış olarak var olan benzerlikler, gerekse eylemlerinin sonucunda karşılaşacakları riskler güvenin yüksek oluşunda önemli bir faktördür. Örgüt mensupları arasında amaçlarına ulaşmak açısından, yüksek düzeyle karşılıklı güven adeta zorunludur. Çekirdekte yer alan ve küçük bir gruba layık görülen güven, örgüt dışındaki bireylere karşı ise neredeyse hiç yoktur. Zira örgüt dışındaki insanlar kendi aile çevresinden, kendi memleketinden bile olsa bir şekilde ötekileştirilerek, ajanlaştırılarak asla güvenilemeyecek yabancılar haline dönüştürülmektedir. Netice olarak terör örgütlerinin kendi içlerinde zorunlu olarak yoğun bir güvene, dolayısıyla sosyal sermayenin bağlayıcı türüne sahip oldukları ileri sürülebilir.

2.3. Aile Çevresi ve Ağlar (Networks)

Terör örgütlerinin işleyişinde iletişim ağlarının ve aile çevresinin etkisi göz ardı edilmemelidir. Genel olarak terör örgütleri, *güvenilebilecek insan* tipolojilerini oluştururken birçok faktörü göz önüne almaktadır. Bunlardan en önemlisi örgütün eleman temininde, dini, etnik ve ideolojik açıdan kendine en yakın kişilerden başlamasıdır. Ana kategori belirlendikten sonra aile, akraba ve hemşerilerden oluşan hedef kitle üzerinde örgütün propagandası yapılmakta ve örgüt ağı (network) sosyal sermayenin birçok unsuruna işlerlik kazandırmaktadır. Özellikle aşiret türü yapılanmaların olduğu bölgelerde mevcut aşiretin ideolojik yapısı

aşiretin diğer üyeleri üzerinde önemli bir etki oluşturmakta ve bireyi yönlendirmektedir. Bu fırsat ve imkânı değerlendiren terör örgütü mensupları, bağlantılarını kullanarak diğer akrabalarının da örgüte katılması konusunda çalışmalar yapmaktadır. Alkan (2011:120) *PKK'da Kadınlar* isimli çalışmasında terör örgütüne katılımda aşiret bağlantılarının oranı ve önemini vurgulamaktadır. Aşiret yapısı ve aile içi ilişkiler bir yandan kendi içinde dayanışma, yardımlaşma gibi olumlu sosyal sermaye çıktılarına işaret ederken, diğer yandan da bu olumlu çıktılar terör örgütü lehine işlev görebilmektedir. Bir yandan aile içindeki karşılıklı ilişkilerden ve samimiyetten doğan yoğun güvenin baskısı altında teröre yöneliş varken, diğer yandan da aile içindeki sorunların, ilişkilerin kalitesizliği terör örgütünün bir kurtuluş yeri olarak görülmesine neden olmaktadır. Örneğin, güvenlik güçleri tarafından ele geçirilen bir terörist, kendisi ile yapılan mülakatta ablasının ailesine tepki için terör örgütüne katıldığını, kendisinin de çıkış yolu olarak terör örgütüne katılmak istediğini vurgulamaktadır (Alkan, 2011:121). Bu örnekte, aile içindeki bireylerarası ilişkilerin kalitesizliği, ailenin buyurgan yapısı vurgulanmakta iken diğer bir çalışmada ise ailenin çocukları ile yeterince ilgilenememesi ve onlara gerekli zaman ayırmaması sonucu çocuklar üzerinde kontrolü kaybedişlerinin teröre nasıl katkı sağladığına işaret edilmektedir. Bu iddiayı destekler nitelikte bulgular sunan Özdemir'in (2011:83) çalışmasına göre, belirli sayıda taş atma eylemine katılan çocukların çoğunun, aileler tarafından kontrol edilemediği ve bu ailelerin de genelde çok çocuklu oldukları tespit edilmektedir. Dolayısıyla, aile içinde mevcut sosyal sermayenin toplumsal düzeni sağlayan normlar tarafından yeterince desteklenmemesi ve etkin bir yaptırım mekanizmasının olmayışı istenmeyen sonuçlara yol açabilmektedir.

Bu nedenle, bireyin edindiği ilk ve temel sosyal sermaye birikiminin niteliği daha sonra elde edilecek sosyal sermaye çeşitliliğinin yönünü ve karakterini etkilemektedir. C*emaat* ilişkilerinin sıklıkla göze çarptığı, toplumların temelini oluşturan ailenin sahip olduğu sosyal sermayede meydana gelen duraklama ve aşınma, çoğu zaman illegal örgütlerin eleman devşirmelerine elverişli bir ortam hazırlayabilmektedir. Bu noktada PKK'ya katılım yaşı ile ilgili veriler söz konusu iddiayı destekleyen rakamlar sunmaktadır. UTSAM (2012) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmaya göre, PKK'ya katılım yaşı 10'a kadar düşmekte, genel olarak ise örgüte 14-21 yaşları arasında yoğun katılım gözlenmektedir. Aynı çalışmada örgüte katılanların genelde aile bireyleri ile ilişkilerinde sorunlar yaşadıkları ve bu sorunların bir kopuş ve kaçış

süreci ile sonuçlandığı vurgulanmaktadır. Özellikle hiyerarşi içeren, ebeveynden çocuklara doğru tek yönlü buyurgan ilişki biçimi ve etkin bir sosyal etkileşimin olmayışı, çocukların farklı arayışlara girmelerine yol açmaktadır.

Terör örgütlerine katılım yaşının yoğun olarak erken gençlik dönemlerine tekabül eden yaşlar olması bireylerin bu dönemlerini birlikte geçirdikleri ailelerini son derece önemli hale getirmektedir. Zira çocukların kendi ebeveyn, akraba ve yakın çevrelerine güçlü bir bağlılık sergilediği bilinmektedir (Leffert ve Petersen, 1995 akt. Halpern, 2007:115). Dolayısıyla aileden aktarılan norm ve değerler, ailenin kendi içinde barışık olması, aile fertlerinin birlikte zaman geçirmeleri gibi faktörler gençlik üzerinde, onların geleceklerini biçimlendirecek ölçüde tesir bırakmaktadır. Özellikle bu dönemde aile içindeki çeşitli nedenlerden kaynaklı sorunlar ve çocukların ihmali, ergenlik problemleri ile baş etmekte zorlanan çocuklarla ailelerinin arasındaki kuvvetli bağ ve ilişkilerin zaman zaman kırılgan bir yapıya dönüşmesine yol açmaktadır. Bu kırılgan yapı mevcut problemleri minimize edebilecek etkili ve meşru sosyal destekler ve organizasyonlar tarafından onarılmadığında bireyler için çoğu zaman terör örgütlerinin sosyal sermayesi cezbedici bir tuzak haline gelebilmektedir.

Aile çevresi gibi normal koşullarda sosyal sermaye zenginliğine işaret eden unsurlardan biri de yakın arkadaş gruplarına katılımdır. Bir sosyalleşme ve sosyal sermaye göstergesi olarak arkadaş grupları terör örgütlerine katılımda önemli rol oynamaktadır. Zira arkadaş grupları, kimi zaman, özelikle gençlik dönemlerinde bireyler üzerinde ailelerden daha etkili olabilmektedir. Akran grupları içinde birey, güç, statü, aidiyet gibi bir takım ihtiyaçlarına cevap bularak arkadaşların yönlendirmelerine açık hale gelmektedir (Demir, Baran ve Ulusoy, 2005). Terör örgütleri bu tür bir sosyal sermayeyi istismar ederek örgüte katılımda arkadaş bağlantılarını önemli bir fırsat olarak değerlendirmektedir. İstanbul'da yapılan bir çalışma da bu savı destekler veriler sunmaktadır. Özüyılmaz ve Demir (2011:125) tarafından gerçekleştirilen çalışmada örneklemlerinde bulunan şahısların yaklaşık %25'i arkadaşları kanalıyla örgüte katıldığı tespit edilmektedir[2]. Yine Ekici ve arkadaşlarının (2010:49-50) yapmış olduğu çalışmada örgüte katılımda arkadaşlık sermayesinin ne kadar etkin çalıştığını göstermektedir.

[2] Terör örgütlerinin eleman kazanma sürecinde arkadaş etkisinin örneklerinin sergilendiği özgeçmiş raporları için Necati Alkan'ın *Gençlik ve Terörizm* kitabına bakınız.

Terör örgütleri aynı zamanda, sahip olduğu iletişim ağları (networks) sayesinde terör eylemlerini daha kolay gerçekleştirebilmektedir. Gerek yerel ağlar ve temas noktaları, gerekse uluslararası ağlar bilgi, beceri ve lojistik transferi açısından terör örgütleri için vazgeçilmezdir. Her şeyden önce ağlar, örgüt üyeleri arasında bilgi akışkanlığına ve paylaşıma aracılık etmektedir. Bunların dışında iletişim ağları üzerinden çevrede tanınma, itibar görme, reklam ve propaganda yapma, korkutma, araç-gereç temini gibi terör örgütlerinin ihtiyaç duyduğu birçok eksiklik giderilmektedir.

Sonuç

Sonuç olarak, sosyal sermayenin örgütlü suçlar söz konusu olduğunda çift yönlü bir etkisinden söz edilebilir. Özellikle sosyal sermaye kavramının unsurları arasında yer alan ve karşılıklılık normlarını besleyen güven, birlikte eylem, aile, arkadaşlık ağlar gibi birçok faktör, dışa kapalı küçük gruplar içinde sosyalleşen bireylerin değerler sistemindeki daralma ve yoksunluk neticesinde olumsuz işlev görmektedir. Özellikle terör düşüncesinin pekiştirilmesinde ve yaygınlaştırılmasında söz konusu küçük gruplar, terör örgütleri tarafından militan deposu olarak değerlendirilmektedir. Bu tür bir mücadelede devlet aygıtını tek sorumlu kabul edip, tüm yükü onun üzerine bırakmak sorunun çözümüne gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Bu nedenle devlet kurumlarının yanında, modern dönemlerde sosyal sermayenin sivil hayatta yansımasının en berrak görünümü olan sivil toplum kuruluşları, sayı ve nitelik açısından geliştirilmeli ve çeşitlendirilmelidir.

Terör sorununun çözümünde, gerek sivil toplum kuruluşları gerekse devlet kurumları temel amacı, dışlayıcı, tek tipçi norm ve değerler sistemi içinde sosyalleşmiş bireylerin zihinlerindeki bu tür kodların kırılmasına öncülük etmek olmalıdır. Evrensel değerler üzerine inşa edilmiş, dışa açık, kapsayıcı ve toplumun tüm bireylerinin yararına açık bir sosyal sermaye bireylerin çeşitli alanlardaki taleplerini meşru kanallar ve biçimler üzerinden ifade etmesine olanak vererek toplumsal barışı sağlama imkânına sahiptir. Bu nedenle, sosyal sermayenin terör örgütleri içinde görmüş olduğu negatif işlevine odaklanmak yerine, örgüt kurma ya da örgüte katılma ihtiyacını baştan ortadan kaldırma imkânı olan nitelikli aile içi ilişki ve birlikteliklere, dernek, kulüp gibi sivil toplum kuruluşlarına ve birlikte iş yapabilme becerisini sağlayan olumlu işlevine odaklanmak daha doğru ve yararlı bir yol olacaktır.

Kaynakça

Akçomak, İ. Semih., ve ter Weel, Bas, (2008), "The Impact of Social Capital on Crime: Evidence From the Netherlands", UNU-MERIT Working Paper Series No.2008-042.

Akdoğan, A. Argun, (2006), "Siyasal Kültür ve Sosyal Sermayenin Karşılaştırılması: Türkiye İçin Bazı Çıkarsamalar", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 12, ss.162-187.

Alkan, Necati, (2002), *Gençlik ve Terörizm*, Ankara: TEMUH Dairesi Başkanlığı Yayınları.

Alkan, Necati, (2011), "Gençlik ve Terörizm: PKK Örneği", *Kriminoloji*, C.3, S.1, ss. 101-115.

Alkan, Necati, (2011), *Özgürlükten Araçsallığa PKK'da Kadınlar*, Ankara: Polis Akademisi Yayınları.

Altun, Nurullah, (2011), *Sosyal Sermaye'nin Çocuk ve Genç Suçluluğuna Etkisi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Bourdieu, Pierre, (1986), "The Forms of Capital" *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, (Ed. J. G. Richardson, ss. 241−258. Greenwood: New York.

Coleman, James S., (1988), "Social Capital in the Creation of Human Capital", *American Journal of Sociology*, C. 94, pp. 95-120.

Demir, Nilüfer Özcan; Baran, Aylin Görgün ve Ulusoy, Demet, (2005), "Ergenlerin Arkadaş ve Akran Grupları ile İlişkileri ve Sapmış Davranışlar: Ankara Örneklemi", *Bilig*, S.32, ss.83-84.

Durkheim, Emile, (2011), *İntihar*, çev. Özer Ozankaya, İstanbul: Cem Yayınevi

Ekici, Niyazi, Sözer, M. Alper ve Atak, Selçuk, (2010), "İdeoloji ve Örgütsel Yapının Örgüte Eleman Kazanma Üzerindeki Etkisi: Türkiye'de DHKP/C ve Hizbullah Örneği", *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, C. 1, S. 1, ss. 37-57.

Field, John, (2006), *Sosyal Sermaye*, çev. Bahar Bilgen ve Bayram Şen, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Fine, Ben, (2008), *Sosyal Sermaye Sosyal Bilime Karşı: Bin Yılın Eşiğinde Ekonomi Politik ve Sosyal Bilimler*, çev. Ayşegül Kars, İstanbul: Yordam Kitap.

Fukuyama, Francis, (2001), "Social Capital, Civil Society and Development", *Third World Quarterly*, Vol. 22, No. 1, pp.7-20.

Fukuyama, Francis, (2005), *Güven: Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması*, Çev. Ahmet Buğdaycı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Fukuyama, Francis, (2009), *Büyük Çözülme, İnsanın Doğası ve Toplumsal Düzenin Yeniden Oluşturulması*, çev. Hasan Kaya, İstanbul: Profil Yayıncılık.

Göksu, Turgut, (2011), *Sosyal Psikolojiye Giriş*, Ankara: Polis Akademisi Yayınları.

Gunes, İsmail Dincer and Ozeren, Suleyman, (2007), "Theory of Prism: Individual Capital and Frustration", *Understanding Terrorism: Analysis of Sociological and Psychological Aspects* (Eds. Suleyman Ozeren, Ismail Dincer Gunes and Diab M. Al-Badayneh, Amsterdam: IOS Press, pp.27-32.

Halpern, David, (2007), *Social Capital*, Cambridge: Polity Press.

Helfstein, Scott, (2013), "Social Capital and Terrorism", *Defence and PeaceEconomics*, http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/10242694.2013.763505 (E.T. 13.06.2013).

Irmak, Fatih and Guclu İdris, (2013), *Understanding Property Crimes: An Analysis of Social Disorganization and Social Capital Factors*, LAP LAMBERT Academic Publishing, Germany.

Karakuş, Önder, (2013), "Suç Korkusunun Sosyolojik Belirleyenleri: Sosyal Sermaye mi? Sosyal Kontrol mü?", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.14, S. 1, ss.1-19.

Korczynski, Marek, (2003), "Güvenin Ekonomi Politiği", *Sosyal Bilimlerde Güven*, (Ed. Ferda Erdem), Ankara: Vadi Yayınları.

Lederman, Daniel; Loayza, Norman and Menendez, Ana Maria, (2002), "Violent Crime: Does Social Capital Matter?," *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 50, No. 3, pp.509–539.

Lochner, Kimberly; Kawachi, Ichiro and Kennedy, Bruce P., (1999), "Social Capital: a Guide to its Measurement", *Health & Place*, Vol. 5, pp.259-270.

Messner, Steven F.; Baumer, Eric P. and Rosenfeld, Richard, (2004), "Dimensions of Social Capital and Rates of Criminal Homicide," *American Sociological Review*, Vol.69, No.6, pp.882–903.

Ozer, Murat, (2007), "The Impact of Group Dynamics on Terrorist Decision Making", *Understanding Terrorism: Analysis of Sociological and Psychological Aspects* (Eds. Suleyman Ozeren, Ismail Dincer Gunes and Diab M. Al-Badayneh, Amsterdam: IOS Press, pp.63-75.

Özdemir, Habib, (2011), "PKK Terör Örgütünün İstismar Ettiği Çocuklar: Hakkâri Örneği", Oğuzhan Başıbüyük, M. Alper Sözer ve Nurullah Altun (Ed.), *Terörle Mücadelede Makro ve Mikro Perspektifler*, Ankara: Polis Akademisi Yayınları, ss.69-92.

Özüyılmaz, Ömer ve Demir, Adem, (2011), "İstanbul İli Örneğinde Terör Suçuna Karışan Şahısların Profili", Oğuzhan Başıbüyük, M. Alper Sözer ve Nurullah Altun (Ed.) *Terörle Mücadelede Makro ve Mikro Perspektifler*, Ankara: Polis Akademisi Yayınları, ss.105-134.

Portes, Alejandro, (1998), "Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology", *Annual Review of Sociology*, Vol. 24, pp.1-24.

Putnam, Robert D. (2000), *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, New York: Simon & Schuster.

Putnam, Robert D., (2001), "Social Capital: Measurement and Consequences", http://www.oecd.org/dataoecd/25/6/1825848.pdf, (E.T. 24.09.2010).

Rosenfeld, Richard; Messner, Steven F., and Baumer, Eric P., (2001), "Social Capital and Homicide," *Social Forces*, Vol. 80, No.1, pp.283-310.

Rubio, Mauricio, (1997), "Perverse Social Capital: Some Evidence from Colombia", *Journal of Economic Issues*, Vol. XXXI, No. 3, pp.805-16.

Salmi, Venla, and Kivivuori, Janne, (2006), The Association Between Social Capital and Juvenile Crime: The role of Individual and Structural Factors, *European Journal of Criminology*, Vol. 3, No. 2, pp.123-148.

Sözer, M. Alper ve Eski, Uğur, (2011), "Dünden Bugüne Hizbullah", Süleyman Özeren ve Murat Sever (Ed.), *Terörizm Paradoksu ve Türkiye*, Ankara: Karınca Yayınları, ss.161-200.

UTSAM, (2008), *Dini İstismar Eden Terör Örgütleri ile Mücadele ve Önleme Strateji ve Taktiklerinin Geliştirilmesi Projesi Radikalleşme ve Din İstismarı Çalıştayı Değerlendirme Raporu I*, Ankara: Polis Akademisi Yayınları.

UTSAM, (2012), *Terör Örgütlerinde Militan Kimlik İnşası ve Eleman Profili: PKK/KCK Örneğ*i, Ankara: Polis Akademisi Yayınları.

Wallace, Ruth A. and Wolf, Alison (2004), *Çağdaş Sosyoloji Kuramları: Klasik Geleneğin Geliştirilmesi*, Çev. Leyla Elburuz and M. Rami Ayas, İzmir: Punto Yayıncılık.

Zhong, Lena Y., (2009), *Communities, Crime and Social Capital in Contemporary Chine*, Devon, UK: Willan Publishing.